

ROMÁNIA DÚCA HALÁLA ÓTA

ERKILENC SZÁZHARMINCKETTŐ május végén megbukott volt a sem az országban, sem a parlamentben gyökérrel nem bírt Iorga kormány s helyébe nemzeti-parasztpárti kormány lépett, előbb rövid ideig Vajda Sándor, majd októberben Maniu Gyula elnöksége alatt.

Maniu még hamarabb távozott, mint Vajda: alig három hónap múlva, 1933 januárjában. Helyét tanácsa és óhaja ellenére újra a párt másik vezére, Vajda vette át. Maniu bukását olyan körülmények okozták, melyekre — szerinte — a párt válasza csak passzív rezisztencia, a kormány nem vállalása lehetett. De Vajda és a párt zöme nem követte irányítását: nem akarta otthagyni a hatalmat, vállalta a kormányt, nem szembeszállani akart az uralkodóval és törésre vinni a dolgot, mint Maniu tette, hanem opportunizmussal, engedékenységgel a maga oldalára hódítani a szembenálló erőket. „Próbáld meg, vedd át a kormányt“ — mondta állítólag Maniu Vajdának —, „amit én nem tudtam elérni taktikámmal, te talán eléred rábeszéléssel ... A te kötelességed, hogy fenntartsd a pártban a fegyelmet, kormányozz vele és óvjad a monarchikus eszmét, mert az államunk alapja.“ Azzal visszavonult badacsonyi magányába.

Állítólag így történt a dolog, mint maga Vajda beszélte el egy pártkonferencián.¹

A dolgok fejlődésére nem sokáig kellett várni. November elején az uralkodó minden látható ok nélkül elbocsátotta Vajdát és helyébe a liberális pártot hívta: november 15-én a Duca-kormány alakult.²

Maniu bukásának volt politikai, elvi háttere és ő maga mondott le. Vajda menesztésének nem volt semmiféle politikai indoka, őt személyében érte a megaláztatás és a csalódás: őt a király — ha szabad a kifejezést használni — egyszerűen elcsapta. Nemrég, hatvanadik születésnapja alkalmával Maniu állítólag így köszöntötte: „Fratye, Alexandre, egy nemzet üdvözlő téged, aki sose változtattad meggyőződésedet és sohase csúsztal el a fényes királyi parketteken.“ Ez így nagyon szépen hangzott, de nem volt igaz. Vajda 1919 óta, ha alkalom volt rá, minden körülmények között vállalta a kormányt s 1919-ben is, most is elsiklott az udvari padlón, udvari intrikákon.

¹ „Patria“, 1933 november 17.

² E röviden rekapitulált történet részleteit a „Magyar Szemle“ ez évi márciusi számában megjelent „A második parasztpárti kormány“ című cikk ismertette.

Most éppen Maniu lapja, a „România Nouă“ írta bukásához nekrológul: „Vajda feláldozott mindent: elvet, programot, pártot s mindezt valamiféle lojalitási érzelem fejében, hogy azután az uralkodó elbocsássa a szolgálatból, mint egy legutolsó logofátot.“

Mikor 1933 tavaszán Maniu otthagyta a kormányt és Vajda kormányvállalása miatt kiélesedett közte és a hatalmon maradt párt között az ellentét, lemondott volt a párt elnökségéről is és elnökké is Vajda lett. 1933 nyarán Vajda volt országnak, pártnak mindenható ura. Egy félév múlva, mikor megbukott, „mint egy logofát“, összeszorult ököllel és megcsorbult tekintéllyel ment Maniuhoz Canossába és mondott le rövid ideig tartott pártelnökségéről.

ÖT ESZTENDEI OPPOZÍCIÓ UTÁN újra a liberális párt vette át az ország kormányát és a két nagy Jón és a kisebb Vintila Bratianu öröké, miniszterelnökség és pártelnökség, Dúcára szállt.

Dúca természetesen nem kormányozhatott egy nemzeti parasztpárti többségű törvényhozással: feloszlatta és a választásokat december 20. és 22-ik napjára tűzték ki.

A választások úgy folytak le, mint minden más román választás: erőszak, terror, korrupció, hivatalos nyomás mindenfelé. A kormány terrorjával szembenállt az ellenzék terrorja, különösen az antiszemita „vasgárda“, garda de fier, féktelensége, mely nem ismert határt. A kormány választási manifesztumában nyugalomra hívta fel az országot: biztosítani akarja a polgárok jogait és szabadságát; „szilárd elhatározása, hogy minden eszközzel megvédje az országot azok ellen, kik az állam alapintézményeit és törvényes rendjét támadják meg“; szembe fog szállani minden „felforgató, szubverzív törekvéssel, parádés, lármás nacionalizmussal, mit a gyűlölet szít“ és „erőteljesen meg fog zabolázni minden mozgalmat, ami faji vagy osztálygyűlöletből ered“.

De a kormány felszólítása nem használt: vér folyt Orheien, Kiseneben, Baltiban, Giurgiun; haláleset volt Bacáuban, Constanzában. Az ellenzéki vezéreket, korteseket nem engedték agitálni, letartóztatták; a jelölteket nem bocsátották be kerületükbe; Gheorghe Brátianut, a disszidens liberálisok vezérét letartóztatták és csendőrök verték meg. December 9-én a kormány elrendelte a vasgárda feloszlását.

A vasgárda forradalmi úton akarja megváltoztatni az állam rendjét — mondta a rendelet — s olyan államformára törekszik, mely ellenkezik az alkotmánnyal és a békeszerződésekkel; eszköze az erőszak és a terror s az a gyanú, hogy titkos összejövetelein összeesküvést sző; tagjai fel vannak fegyverezve, működésük állandó rendtelenség forrása és forradalomra vezethet. Ezért kellett a gárdát feloszlítani.

Egyben eltiltott minden egyenruhaviselést, jelvény vagy zászló használatát, mely e szervezethez való tartozást fejezné ki s eltiltotta gyűlések és Összejövetelek tartását.

Mindennek következményeképpen nem ismerte el és megszüntette mint politikai pártot és a jelöléseket, melyek a gárda listáin eddig történtek, semmieseknek jelentette ki.

A feloszlítás megtörtént. A gárda helyiségeit a hatóságok lezárták, fegyvereit és a lőszert lefoglalták. A feloszlatast antiszemita tüntetések, zsidó üzletek megrongálása, az egyetemen zsidó verekedések

kövezték, aminek következtében rendőri és csendőri erőszakosságról panaszkodtak. A kormány azonban nem vette tragikusan a panaszkodást: kijelentette, hogy egyszerismindenkorra likvidálni akarja az ügyet, mely antidinasztikus célokra törekszik. A felosztatott gárda tagjai a vezetőségtől azt az utasítást kapták, hogy a választásokon a nemzeti parasztpártra szavazzanak, de mint az eredmények mutatták, inkább Goga szintén antiszemita agrárpártját támogatták.

A választások a szokásos légkörben történtek meg. Durostor és Valiacra megyékben olyan terrort fejtett ki a kormány, hogy a nemzeti parasztpárt, jóllehet mindkét megye az övé volt, egyetlen szavazatot sem kapott; Muscelben 700 ellenzéki választót akadályoztak meg a szavazásban; Máramarosban csak a zsidó szavazatok mentették meg a kormányt a bukástól. Maniu kolozsvári lapja, a „Patria“ említette mint abszurdumot, hogy a székely megyékben a liberálisok több szavazatot kaptak, mint a magyar párt.¹

Ilyen eszközöket használva kapta meg a kormány a szavazatok 50.99 százalékát, melynek alapján a liberális párt „többségi párttá“ lehetett és nyert 300 mandátumot a kamarában, míg a nemzeti parasztpárt, mely előbb nagy többségben ült a törvényhozásban, most 29, a Lupu-féle parasztpárt 11, Brátianu disszidensei 10 képviselővel és a magyar párt 8 képviselővel vonult be. A szászok és a zsidóság egy része választási kartellben volt a kormánnyal, a többi apró párt néhány képviselőre tett szert.

MIUTÁN HASONLÓ LÉGKÖRBEN megtörténtek a szenátorválasztások is, december 29-én délután Dúca audiencián volt Sinájában a királynál s este kilenc óra után kíséretével az elkésztet bukaresti vonatot várta az állomáson. Costinescu volt bukaresti főpolgármesterrel a menetrendet nézegette, mikor melléjük lépett egy fiatalember, revolvert rántott s ötször rájuk lőtt: két lövés Dúcat a fején, kettő mellében találta, az ötödik golyó Costinescu lábába fúródott. Dúca azonnal meghalt. A merénylő menekülni akart, de rövid üldözés után elfogták. Neve Nicolai Constantinescu, egy bukaresti villamos vasúti társaság tisztviselője s a vasgárda tagja volt; a választásokon a gárda fogarasi képviselő jelölő listáján szerepelt, de a párt felosztatása folytán elesett a jelöltségtől. Megvallotta, hogy a merénylet terve a gárda felosztatása folytán fogant meg benne s a merénylet alkalmával két társa, Doru Belimace és Ioan Caranica, volt vele, kiket később szintén elfogták; azt állította, hogy a tervről rajtuk kívül senki sem tudott. Tervét azzal indokolta, hogy Dúca eladta lelkét és az országot a zsidóknak.

Az eset nagy megdöbbenést keltett. Románia nem a politikai gyilkosságok hazája, mint a többi balkáni állam és Dúca a Brátianuk elmúlása után kétségtelenül Románia legelső, széles látókörű, nyugati műveltségű államférfia volt, aki megnyerő modorával mindenütt

¹A választások magyar vonatkozását ismertette Pap József a „Magyar Szemle“ ez évi márciusi számában. Azóta a magyar párt, miután Tatarescu megígérte és megtartotta ígéretét, hogy a kormány nem alkalmaz erőszakot, fényes győzelmet nyert az udvarhelyi pótválasztáson.

népszerű volt. Közéleti pályáját korán kezdte, korán jutott a kormányba és Nagyromániának később belügyi és külügyminisztere volt. önzetlen és hozzáférhetetlen jellem volt és — ami egy államban, mint Románia, ahol a politikusok hetenként változtatják elveiket és pártállásukat, nagy szó — mindig ugyanazon párthoz tartozott. Az erdélyi magyarság vezetői mint embert és barátot részvétellel temették el, de mint államférfiúnak nem sok hálával tartoztak: megértést és jóakaratot nem találtak nála; szavakban és ígéretekben nem volt fukar, de cselekedetei nem értek fel azokkal; a genfi tárgyalásokon az egyházak és a telepések panaszait nem jog és méltányosság szerint, hanem kufárkodással és sovinizmussal intézte. De egyéni becsületességét és hozzáférhetetlenségét a kisebbségek is elismerték. „Románia közéletének egyik legsúlyosabb baja“ — írta nekrológiájában Jakabffy Elemér —, „hogyan a vezető tényezők között bőven van korrupt és megvesztegethető és mert ez köztudattá lett, kellett gyilkos kezétől meghalnia annak, aki egyénileg puritán és becsületes volt.“¹ Dúca mint szegény ember kezdte pályáját és mint szegény ember halt meg.

A fejevesztett kormány elnökévé a király ideiglenesen a kabinet legidősebb tagját, Anghelescut, minden liberális kormány hírhedt közoktatási miniszterét tette meg, de pár nap múlva, január 4-én a kormány egy fiatal tagját, Tătărescut nevezte ki miniszterelnökké, aki az 1922. és 1927-i liberális kormányokban belügyi államtitkár volt.

A kormány gyorsan megalakult, csak Titulescu játszotta el megszokott komédiáját, kérte magát és szabott feltételeket, tette magát nélkülözhetetlennek, mint a francia barátság oszlopát és követelte az udvari kamarilla eltávolítását, mígnem a „Le Temps“ ijedten nem figyelmeztette az uralkodót, hogy micsoda rettenetes következményei nem lesznek a nemzetközi politikában annak, ha véletlenül Titulescu kimarad Románia kormányából! aki legerősebb támasza a kisantantnak, aki létrehozta a Balkán-paktumot, aki nélkül mindkettő össze fog omlani. A francia-román barátság forgott veszedelemben: a vasgárda franciaellenes németbarát politikájával szemben ő képviseli a francia orientációt és felelős a gárda föloszlatásáért. Párizsi nyomásra király és miniszterelnök megegyezett Titulescuval s január 10-én Titulescu belépett a kormányba, Puiu Dumitrescu pedig, a király magántitkára, minden kamarilla és udvari intrikák lelke, három hónapi szabadságra ment. Mindenesetre, amit Maniu éveken át nem tudott elérni: a kormányzat valamelyes mentesítését az udvar befolyása alól, azt valamennyire elérte Titulescu.

A kormány a merénylet után az ország egy részére elrendelte az ostromállapotot és az előzetes cenzúrát; betiltotta a „Calendarul“, a „Cuvântul“ és Maniu lapjának, a „Drumul Nou“-nak megjelenését s házkutatást tartottak olyan pártvezéreknel is, mint Gheorghe Bratianu, Goga és Tilea Viorel, és tömegesen tartóztatták le a vasgárda tagjait.

MÁRCIUS VÉGE FELÉ a kormány törvényjavaslatot terjesztett a szenátus elé az „állam biztonságának védelméről“. Érdekes, hogy mi minden nem került bele ennek a javaslatnak az indokolásába.

¹ „Magyar Kisebbségek“, 1934 január 1.

Szükségességét azzal indokolta Antonescu, a javaslat előadója, hogy a büntetőtörvény nem nyújt elegendő védelmet azok ellen, személyek és szervezetek ellen, kik erőszak és terror útján akarják megvalósítani céljaikat.

„Mi nem akarjuk“ — mondta — „normális politikai pártok működését vagy eszmék küzdelmét megakadályozni. Ellenkezőleg: a javaslat támogatni akarja őket abban a nehéz harcban, melyet a szélsőséges irányok ellen folytatnak.

Államunk alapvető intézményeit akarjuk minden erővel megvédeni, elsősorban a monarchiát és a parlamenti kormányrendszert. Védve a monarchiát, biztosítani akarjuk a politikai életnek azt a mindenkinek felett álló intézményét, melynek Románia fejlődését és mai konszolidációját köszöni.“

Itt aztán elkalandozik Antonescu és még valamit meg akar védeni: az állam területi integritását.

„Van nekünk egy szerződésünk, melyen Nagyrománia alapul s amelyet minden erőnkkel meg kell hogy védelmezzünk a revizionizmus ellen. Az, aki az állam rendjét ássa alá, az nem a liberális kormányt, nem is egy esetleges nemzeti parasztpárti uralmat ássa alá, hanem az ország területének alapjait;..

Mi megértjük a nacionalizmust. Minket, a liberális pártot sokszor vádoltak nacionalizmussal: — azok voltunk és azok maradunk, de nem bigott és gyűlölködő nacionalisták — akik gyűlölködést szítnak, azok az állam ellenségeit, a revíziót segítik. Ezt kell, hogy megakadályozzuk, ezért védjük az állam rendjét és nyugalmat.“

A javaslat törvénnyé vált.

MÁRCIUS VÉGÉN MEGKEZDŐDÖTT a II. hadtest bírósága előtt Dúca gyilkosainak pere. Teméntelen vádlott állt a bíróság előtt: a három merénylőn kívül letartóztatták a vasgárda minden vezetőjét és mindazokat, akik összeköttetésben álltak velük a sajtóban. Corneliu Zelea Codreanu, a gárda vezére előbb megszökött, de aztán önként jelentkezett; a bíróság elé került atyja, Zelea Codreanu, helyettese a vezérségben Cantacuzino Granicerul tábornok, Nae Ionescu és Nichifor Crainic lapszerkesztők, Mota és annyi más. kiket az ügyészség mint a merénylet értelmi szerzőit állított a bíróság elé. Vádlott mind e személyeken túl maga a „vasgárda“, a gárda által képviselt politikai irányzat volt, melyet a kormány pártmanifesztumában a felosztatás tényével, törvényben mint államellenes, forradalmi szervezetet üldözött és akart elpusztítani. A vádirat bizonyítékokat talált arra, hogy a három közvetlen gyilkos összeköttetésben volt a gárda vezetőségével. Constantinescu több alkalommal Cantacuzino tábornok házának vendége volt, lapokban fenyegetések jelentek meg a kormány tagjai ellen s a vád a gárda vezetőségét gyanúsította, hogy a merényletet eredetileg tervezte.

Annál nagyobb volt a meglepetés, mikor a két hétig tartott tárgyalás, a tanúkihallgatások hosszú sora után, a katonai ügyész csak a három merénylő megbüntetését kérte s a többi 49 vádlottal szemben a vádat elejtette. A bíróság is természetesen csak azokat ítélt el, a többi vádlottat szabadlábra helyezte.

A katonai bíróság eljárása, a tömeges felmentés a kormány súlyos erkölcsi vereségét jelentette, annál inkább, mert csak pár héttel azelőtt adott ki egy rendeletet az igazságügyi miniszter, melyben figyelmeztette a bíróságokat és ügyészségeket a felforgató irányzatokra és intette, hogy azokkal szemben ne legyenek elnézők, hanem súlyos megtorlást alkalmazzanak. És annál inkább, mert a per egész lefolyása és az ítélet annak a hangulatnak a kifejezője volt, mellyel a közvélemény az ítélezést követte. Terhelő tanú alig akadt; olyan magas személyiségek, mint Maniu és Vajda Sándor, Argetoianu, többször miniszterviselt ember, Cichoski tábornok, volt hadügyminiszter, egyetemi tanárok és magasrangú állami tisztviselők vallottak szimpátiával a vádlottak mellett, sőt hangsúlyozták, hogy a gárda céljaival egyetértenek. Mikor a tárgyalás befejeződött és Codreanu és Cantacuzino végszó jogán felszólalt és Romániát és az uralkodót éllette, a bíróság magasrangú katonatagjai felálltak helyükről és úgy hallgatták a vádlottak szónoklatát. A mendemonda azt híresztelte, hogy magasrangú katonák közbenjárására maga az udvar gyakorolt nyomást a katonai törvényszékre s hogy a hadsereg és a kormány között olyan nagyvá vált az ellentét, hogy a kabinetnek távoznia kell. Beszélték, hogy a liberális párt vezére, Dinu Bratianu, a kormány lemondása mellett volt, de Tătărescu maradni akart. Válsághír válsághírt követett; Titulescu természetesen lemondott, aztán rábeszélte magát, hogy maradjon s a végén kormány és pártelnök, Tătărescu és Bratianu, maradt mindenki a helyén.

MÉG ÉGETT A FÖLD a kormány lába alatt, mikor a hadbíróóság ítélete után pár nappal Bukarest utcáin ellenőrizhetetlen hírek keltek, hogy az uralkodó ellen irányuló összeesküvést fedeztek fel a hadsereg körében és százával tartóztatják le a tiszteket. A cenzúra miatt a sajtó nem írhatott róla. Orthodox húsvét táján csakugyan tizenegy tisztet, pár altisztet és tizenkét polgári személyt tartóztatottak le. Az összeesküvés feje Precup alezredes, erdélyi származású oláh, volt osztrák-magyar közöshadseregbeli tiszt volt, aki mint a román hadsereg repülőisztje hozta haza 1930-ban Carolt Bukarestbe. A kósza hír úgy tudta, hogy az összeesküvés első sorban Lupescu asszony, a király szeretője ellen irányult, akit el akarnak tenni láb alól s aki zsidó lévén, a vasgárda feketelistáján is közvetlenül Dúca után következett az elpusztítandók sorában; aztán bombát akartak dobni a király kocsijába, mikor nagypénteken a Domnina Balasa templomba megy istentiszteletre, elfogják, talán meggyilkolják a kormány tagjait s valami hitlerista-fasiszta katonai diktatúrát kiáltanak ki. A tényleg vád alá helyezett tizennégy katonai és polgári személy között tizenhármán voltak erdélyi származásúak s az egyetlen regátbeli tiszt is Kolozsvárt teljesített szolgálatot.

A vizsgálat kiderítette hogy Precup, mióta Nagyrománia megalakult, folyton elégedetlenkedett a pártkormányok miatt, ő maga azt állította, hogy összeesküvése nem egyes személyek ellen irányult, akik „nem érdekelték“, „akik kis dolgok“: radikális, elvi változást, diktatúrát akart teremteni, melynek ő maga lett volna a feje. Forra-

dalmát már többször előkészítette, meg akarta valósítani a Iorga-kormány bukása alkalmával, aztán minden kormánykrízis felmerülésével 1933 folyamán \$ utoljára most, nagypénteken, mikor katonaság szállta volna meg Bukarestet s elfogták volna az uralkodót és a kormányt.

Az összeesküvést a kolozsvári 83. ezred egy őrmestere árulta el.

Az összeesküvők pár nap múlva haditörvényszék előtt állottak s a bíróság a katonai vádlottakat rangvesztésre és a polgári vádlottakkal együtt tíz-tíz évi fegyházra ítélte.¹

Ismét egy feltűnően enyhe ítélet!

MÉG MIELŐTT A PRECUP-ÖSSZEESKÜVÉS kipattant volna, február 27-e reggelén hálósobájában összeroncsolt hátgerinccel meggyilkolva találták Popovici Eusebiu képviselőt. A rendőrség minden erőfeszítése, hogy a gyilkosok nyomára akadjon, hiábavaló volt s az eset kezdett feledésbe merülni.

Két hónap múlva, április 17-én, névtelen feljelentés nyomán — egy verzió szerint az egyik gyilkos apja tette — a rendőrség Bukarest legelőkelőbb középiskolájának, a Lazár-liceumnak két tanulóját, a 16—17 éves Petre Dinescut, egy táblabíró és Jonel Rascanut, egy középiskolai tanár fiát tartóztatta le a gyilkosság gyanúja miatt. A két fiú bevallotta bűnét; egy harmadik tanulóról kiderült, hogy tudott a dologról, de a végrehajtásban nem vett részt. A két tanuló Jd akarta rabolni a családjukban ismerős képviselőt; behatoltak hálósobájába s mikor Popovici felébredt és védekezni akart, lelőtték s aztán észrevétlenül elmenekültek. Kiderült, hogy mialatt a rendőrség eredménytelenül nyomozott, a fiúk újabb rablógyilkosságot terveztek.

A két fiatal gyilkos még bíróság elé sem került s már Brailában egy középiskolai tanuló lelötte mindkét szülőjét s a bukaresti rendőrség egy rablóbandát fedezett fel, melynek tagjai az Eminescu- és a Basarab-liceumok növendékei voltak.

Anghelescu közoktatásügyi miniszter szigorú rendeleteket bocsátott ki: a növendékek kötelesek karszámot és iskolai sapkát viselni; tilos moziba és mulatóhelyekre járni; tilos este szüleik nélkül az utcán tartózkodni; eltiltotta sajtótermékek olvasását s emellett panaszkodt, hogy szülők és iskola között elveszett az érintkezés és együttműködés. A Lazar-liceum taulóinak szülői értekezletre gyűltek s az egyik anya, Floru asszony beszédében arra az eredményre jött, hogy jó volna, ha a szülők volnának becsületesek, mert csak becsületes szülő tud becsületes gyermeket nevelni.

FORRADALMI SZERVEZKEDÉS, minisztergyilkolás, katonai összeesküvés, gyermekek rablógyilkossága: mit jelent mindez? ami amellet mind csak egyes kikapott kép Románia politikai és társadalmi életének egy félesztendejéből, mely mindezen túl telítve van rossz kormányzattal, közéleti korrupcióval, Skoda-tüggyel, melynek árnyéka

¹ Az európai sajtóban elterjesztették a hírt, hogy a per tárgyalása alatt kiderült, hogy „Magyarországnak tudomása volt Precup összeesküvéséről és a határszéli Makó város környékén nagy csapatösszevonások történtek, hogy az államcsíny sikerülte esetére bevonuljanak Romániába.“ A tárgyalásokról közölt román lap-tudósítások efféléről nem tudnak.

rávetődik a legelőkelőbb államférfiakra és a hadsereg tisztjeire telítve van elégedetlenséggel, nem fizetett tisztviselővel és nyugdíjassokkal, elnyomott kisebbségekkel és antiszemitizmussal, amit mind betetőz egy elhomályosult, az utca pletykájába lehúzott korona, egy idegenfajú asszony és egy felelőtlenül intrikáló udvar befolyása. Ezek a bűnügyek nem elszigetelt esetek, hanem a háború előtti és utáni román politikai és társadalmi erkölcsök által teremtett közélet kivirágzásai, mely ellen feltámad polgári társadalom és hadsereg, a Nyugat-Európától elszakított erdélyi és bukovinai románság.

A világháború óta — ez így van — a román kormány és törvényhozás a megnagyobbodott állam egyetlen problémáját sem oldotta meg: nem a parlamenti kormányzat és a választások kérdését; nem tudott megbirkózni a korrupcióval, mely dúl a közigazgatás egész területén; nem rendezte a közművelődés kérdéseit, az analfabetizmust, a középiskolai oktatást, az egyetemi hallgatók politizálását; megoldatlan az agrárkérdés, nemcsak a búza világhelyzete miatt, hanem a korrupcióba süllyedt agrárreform folytán is; tönkretett ipar és kereskedelem, adósság-konverzióval megbénított pénzüzetek, nem fizetett tisztviselők, állástalan diplomások: ezek a megnőtt Románia tizenöt éves politikájának eredményei. Hozzájárul ehhez a fojtogató francia-barátság terhe, melyet — mint az angol „The Times“ írja — „túl-ságosan magas árral kell hogy megfizessen a Magyarországgal és a Szovjettel szemben való támogatásáért.“² És súlyosítja a zsidókérdés.

A Duca-merénylet háttéréből a román közéletet eltöltő az az elégedetlenség bontakozik ki, mely minden politikai és közgazdasági baj forrásául az ország nagyszámú zsidó lakosságát tartja. Romániában nyíltan vagy be nem vallottan — kivéve a kisebbségeket —, mindenki antiszemita. Az 1933 decemberi választásokon öt párt vett részt, melynek programja nyíltan vagy burkoltan antiszemita irányokat árult el. Legnyíltabban a „garda de fier“, a vasgárda.

Hét évvel ezelőtt — mint a Duca-perbeli vádirat beszéli el — a bukaresti rendőrség egy titkos szervezet nyomára jött, mely „Mihály arkangyal légiója“ néven gyanús, felforgató eszméket terjesztett. A hatóságok felozlatták a légiót, mely azonban nem semmisült meg, élt tovább a föld alatt: tagjai könnyen lelkesedő, nacionalizmusra hajló diákok, existencia nélkül tengődő szellemi proletariátus tagjai közül sorozódtak s a szervezet „vasgárda“ nevet kapott. Vezetője Comeliu Zelea Codreanu, egy hasonló nevű Cuza-párti képviselő fia volt. Hírnévre pár évvel előbb tett szert, mikor egy antiszemita per alkalmával Jassi zsidószimpátiákat eláruló polgármesterét lelőtte. Helyettese egy nyugalmazott tábornok, Cantacuzino Granicerul volt. A gárdába való felvétel hátborzongató titokzatos miszticizmus keretében történt: a jelöltet sötét szobába vezették, amelynek közepén egy asztalról homályosan megvilágított koponya vigyorgott reá; egy láthatatlan személy a sötétből vászonzacskót nyomott kezébe, mely-

¹ Mialatt e sorokat írjuk, folyik a Skoda-ügy parlamenti vizsgálóbizottságának működése s úgy látszik, hogy ebbe a piszkos ügybe olyan előkelő politikusok, mint Argetoianu, többszörös volt miniszter, Stefanescu Amza tábornok, v. hadügyminiszter és mások bele vannak keverve.

ben az ország minden megyéjéből vett föld volt s ezt tartva kellett, hogy fantasztikus esküt tegyen a liga iránti hűségéről. A gárdának katonai szervezete, osztagai, századai, zászlóaljai voltak, melyből kiválogatták a halálszakaszt, melynek tagjai minden parancs teljesítésére kötelezték magukat. A gárda fejlődött s lassanként politikai párttá lett, de programja határozatlan, opportunistá volt: hűséget fogadott az uralkodó iránt, de diktatúrára törekedett; antiszemita és valamennyire kisebbségellenes volt, de inkább az előbbi; a parasztnak, a szokásos demagógia szerint földet és barmot ígért s külpolitikában a francia barátság helyett német, hitleri közeledést kívánt. A divatos frázis értelmében követelték az ifjúság érvényesülését. „Hogy mikor érünk el eredményt“, — mondta Codreanu egy interjúban a nagy per befejezése után, melynek vádlottja volt —, „azt nem tudom... Mindenesetre nagy előnyben vagyunk a többi politikus felett: mienk a fiatalság s ez kizárja őket a versenyből. Nekik nincs más tőkéjük, mint többé vagy kevésbé dicsőséges múltjuk.“¹

A kormányok tudomásul vették a gárda létezését. Argetoianu, a Iorga-kormány belügyminisztere annakidején szabadon engedte őket a választásokon; Vajda Sándor 1933 őszén egy interpellációra felelve azt mondta: „Hadd játsszanak a gyerekek!“ De szimpátiái úgy látszik, ennél továbbmentek. Mikor a gyilkossági perben kihallgatta a bíróság, a következőket vallotta:

„Ifjú koromban én is turbulens és forradalmi voltam s mikor mint miniszter, tudomást szereztem a gárdáról, nem ijedtem meg, inkább szövetkezni akartam a fiatalság e mozgalmával, hogy lecsendesítem és távolartsam a szélsőséges és bomlasztó irányzatoktól... Magam hozzájárultam a gárda céljainak precizálásához, feladattam vele a negatív antiszemitizmust és a kommunizmus és hasonló bomlasztó irányzatok leküzdésére irányítottam őket. A mozgalom keresztapjának tartom magam s helyem nem itt a tanuk között, hanem a vádlottak padján van.“

Vallomása természetesen nagy feltűnést keltett s a liberális sajtó élesen kommentálta annál inkább, mert a szintén tanúként kihallgatott Maniu is kijelentette, hogy a gárda feloszlátását nem tartotta „sem opportunusnak, sem törvényben gyökerezőnek.“

Ki felelős hát Dúca haláláért?

VALAHOGYAN ILYENFORMÁN ALAKULT ki a Precup-összeesküvés háttere is. Az erdélyi románság csaknem forradalmi határon mozgó elégedetlenségének éles bizonyítéka volt, hogy — mint említettem — a Precup-összeesküvés tagjai túlnyomóan erdélyiek voltak, ami annyira feltűnő volt, hogy ismét Vajda sietett, hogy nyüatkozzék. Az „Universul“-ban egy történeti előzményeket előrebocsátó nyüatkozatban bizonyítottatta az erdélyi románság királyhűségét.

Miután a románságot megcsalta — mondta — Mária Terézia és II. József és a magyaroknak kiszolgáltatta őket a dualizmus útján Ferenc József, Ferenc Ferdinánd halála után a románság minden reménye szétfoszlott, hogy a monarchiában létezhessek s így minden bizalma

¹ „Naziunea“, 1934 április 23.

Ferdinánd király felé fordult, kinek képe ott függött minden erdélyi román házában a szentkép mellett.

„Az unió létrejötte után új világba, Nagyromániába kerültünk. Előttünk, erdélyiek előtt, az uralkodó személye mindig szent volt. Bűnnek tartottuk, mikor folyton hallottuk azokat a bírálatokat, melyek kávéházi törzsvendégek és állítólagos komoly politikusok szájából hangzottak. De a végén erdélyiekre, úgynevezett intellektuelekre is ráragadt ez a divat. De csak kevésre. Mert még él az a generáció, mely panaszt panasz után vitt Bécsbe a 'trón zsámolyára' és minden emberit elkövegett, hogy két-három udvari közbenjáró útján — nem a császár —, hanem vagy egy tizedrangú főherceg vagy főhercegnő kegyéhez jusson.

Nem a tisztesség legegységibb követelményébe ütköznek s nem az isteni gondviselés iránti hálátlanság volna — amely minket Nagyrománia tagjává tett saját dinasztiaink uralma alatt —, ha a román államfő iránt kevesebb tiszteletet tanúsítanánk, mint tanúsítottunk egy idegen dinasztival szemben!“

S mégis ... Igaz, hogy az orgyilkosságnak áldozatul esett Dúca volt az, aki mikor 1930-ban hazajött Carol, azt mondta volt, hogy „mai bine-mi tai mana, decát să o intend acestui om“, — hogy inkább levágatja kezét, hogysesem „annak az embernek“ nyújtsa —, ez a liberálisok hangja volt —, de mikor Carol megérkezett a bukaresti repülőterre, Maniu a miniszterelnök sem vett róla tudomást, nem ment elébe, hogy fogadja s azóta bizony a „saját dinasztia“ iránt nem sokkal több tiszteletet mutattak a nemzeti parasztpárti politikusok sem, mint a liberálisok. Csakhogy ezt a tiszteletlenségüket alkalmas nevekkel takarták: „az ország koronázatlan királynéja“ és a Kamarilla“. Mint az „Adevéru!“ írta: „Maniu formulája egyszerű: az ellenség a kamarilla — küzdünk ellene.“

Hogy kamarilla alatt kit és mit kell érteni, azt nehéz megállapítani. Kamarillát emlegetnek, mikor az uralkodó zajos családi múltjára és nem éppen mintaképű jelenlegi életére gondolnak. Kamarilla az az ellenőrizhetetlen befolyás, mely az uralkodó érthetetlen és megmagyarázhatatlan cselekedeteiben nyilvánul meg, melynek főmozgatója kétségtelenül Lupescuné asszony; nagy befolyása volt Puiu Dumitrescunak, a király volt magántitkárának is, akit Titulescunak sikerült a király környezetéből eltávolítani. Minket személyek és nevek, intrikák és skandalumok csak annyiban érdekelnek, amennyiben az ország politikájára befolyást gyakorolnak: hogy tényleg gyakorolnak, annak tanúságai azok a szakadatlan kormányváltások, melyek Carol uralkodása óta napirenden vannak s amelyeknek oka mindig megfejtethetetlen misztérium. Az volt Maniu mindkét bukásának előzménye, az a Iorgáé; most múlt november közepén, mikor Vajdát menesztette a király, a párt tanácskozásán a badacsonyi magányából előjött Maniu ezeket mondta:

„A kormány bukása előrelátható volt. Én tudtam, hogyha Vajda nem lép az első pillanatban a hidra fejére, mely befészkelte magát a királyi udvarba, nem lesz képes kormányozni. Okkult erők akadályoznak meg minden komoly kormányzati törekvést. Ez történt a Vajdakormányval is; és annak, hogy titkos erők vannak működésben, legvilágosabb bizonyítéka, hogy ma, egy hét múlva a kormányváltás után se tudjuk, hogy mi volt a kormány bukásának az oka.

Hogy titkos erők működnek, mutatja az is, hogy három év és egy pár hónap leforgása alatt, mióta Carol király ül a trónon, a jelenlegi, a kilencedik kormány és három általános választás volt; és ami még

érdekesebb: egyetlen válságot se a törvényhozás idézett elő, hanem a királyi palotában bujkáló erők, úgy hogy a dinasztia ellenségei konstataálhatják, hogy Romániában nem a parlamentarizmus, hanem a monarchikus uralom csődje a k ut...

A jelenlegi liberális kormány is ezeknek a titkos erőknek a szülötte s bukását is azok fogják okozni. Ha szabadon választat, elsepri a nemzeti parasztpárt ereje, ha erőszakos választásokat csinál, tekintély nélkül és a közvélemény undorától körülvéve, el fogja nyelni az a moloch, mely elnyelte az előző nyolc kormányt."

Alig öt hónap múlva, mikor ezeket a sorokat írjuk (1934 június első napjaiban), már csaknem bevált Maniu jóslata: a Tătărescu-kormány ingott, a sajtó tele volt bukásának hírével, a király egyremásra fogadta a különböző párti államférfiakat és pártvezéreket és Averescu tábornok vezetése alatt alakulandó diktatúráról volt szó. De hogy miért bukjék meg Tătărescu s miért jött volna el a diktatúra ideje, azt senki: se a közvélemény nem értette, sem a sajtó nem tudta.

De — jegyezzük meg — csak azt nem tudja, hogy miért nem jött el éppen most az ideje?

A román politikai élet, parlamenti kormányzatról, demokráciáról való minden fecsegés ellenére, örökké diktatúrán, uralkodói és párt-diktatúrán alapult és alapul. Romániát 1866 óta Carol király, az első Hohenzollern és a két Bratianu diktatúrája kormányozta: nem volt ott más akarat, csak a királyé és a Bratianuké; II. Carol visszatérése óta pedig kormányozza az országot Carol nevében Lupescuné és a kamarilla. A politika pedig halad a nyílt diktatúra felé. Hogy ma még a liberális sajtó maga megnyugtatóra örömmel konstatálja, hogy úgy a liberális, mint a nemzeti parasztpárt, nem valami nagy meggyőződéssel, tiltakozik a diktatúra ellen, annak nem sok jelentősége van. A liberális párt 1918 óta, mikor a konzervatív párt letűnt Románia politikai életéből, mindinkább jobboldalra tért, a konzervatív irány képviselőtét vette át s megint csak a liberális sajtó szeretné úgy feltüntetni, mint a demokrácia védelmezőjét, — ami nincs is Romániában. A nemzeti parasztpárt kétségtelenül liberális-radikális alapokon épült fel s lehet, hogy Maniu és Mihalache őszintén ellene van a diktatúrának, de kérdés, hogy nem Vajda Sándor képviselő-e jobban a párt nézeteit és tendenciáit, mikor őszintén megmondta, hogy „diktatúra van ma, a liberális párt diktatúrája és diktatúra volt tegnap, a nemzeti parasztpárt diktatúrája.“ S ezen a véleményen van nemcsak Averescu, hanem Iorga, Goga és Manoilescu is, aki már könyvet írt Romániáról, mint korporatív államról.

... A Tatarescu-kormányt, amelyről senki sem tudja, hogy miért került krízisbe, egyelőre megmentette az ellenzék, a nemzeti parasztpárt állásfoglalása. Averescu diktatúrája elmaradt, némelyek szerint azért, mert időközben meghalt a felesége és fájdalmát nem tudta összegezgetni a diktatúrával.

A jövő pedig még mindig az „okkult erők“ kezében van.